

Køkk

Nr. 114 · Årgang 2012

UTOPI

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG

KøK

Kultur og Klasse · Nr. 114 · Årgang 2012

UTOPI

Redaktion

Kjersti Bale (Universitetet i Oslo), Mikkel Bolt (Københavns Universitet), Jacob Bøggild (Aarhus Universitet), Per Krogh Hansen (Syddansk Universitet), Mari Hatavara (University of Tampere), Stefan Jonsson (Linköping Universitet), Karen Hvidtfeldt Madsen (Syddansk Universitet), Henrik Skov Nielsen (Aarhus Universitet), Karen-Margrethe Simonsen (Aarhus Universitet).

Redaktionspanel

Peer Bundgaard (Aarhus Universitet), Peter Burke (Emmanuel College, Cambridge), Lise Busk-Jensen (Det Kongelige Bibliotek), Terry Eagleton (University of Manchester), Arild Ferveit (Københavns Universitet), Anker Gemzøe (Aalborg Universitet), Kristin Gjesdal (Temple University), Jørgen Holmgaard, Irene Iversen (Universitetet i Oslo), Fredric Jameson (Duke University, North Carolina), Jørgen Dines Johansen (Syddansk Universitet), Jakob Lothe (Universitetet i Oslo), Jacob Lund (Aarhus Universitet), Anne-Marie Mai (Syddansk Universitet), Søren Pold (Aarhus Universitet), Søren Schou (Roskilde Universitetscenter), Lars-Åke Skalin (Örebro Universitet), Anders Troelsen (Aarhus Universitet), Jacob Wamberg (Aarhus Universitet), Martin Zerlang (Københavns Universitet).

Redaktører K&K14

Mikkel Birk Jespersen, Stefan Jonsson, Jakob Ladegaard og Bertel Nygaard.

Kontakt

redaktion@kulturogklasse.dk

unipress@au.dk

Redaktionssekretær: Anya Aarenstrup

K&K

Kultur og Klasse

nr. 114, 40. årgang

© Forfatterne og Aarhus Universitetsforlag 2012

Tilrettelægning og omslag: Jørgen Sparre

Ebogsproduktion: Narayana Press

ISBN 978 87 7124 180 8

Aarhus Universitetsforlag

www.unipress.dk

Aarhus

Langelandsgade 177

8200 Aarhus N

København

Tuborgvej 164

2400 København NV

Udgivelsen er støttet af Det Frie Forskningsråd | Kultur og Kommunikation, V. Gieses Legat og Nordic Board for Periodicals in the Humanities and Social Sciences NOP-HS.

KøK

Indhold · II4

- [5](#) · *Forord*
- [13](#) · *Fredric Jameson*
Utopiens politik
- [31](#) · *Carin Franzén*
Utopiska strategier i Christine de Pizans *Kvinnostaden*
- [45](#) · *Mikkel Birk Jespersen*
Gerrard Winstanleys ikonoklasme som immanent utopi
- [61](#) · *Bertel Nygaard*
Karl Marx og fortidens utopiske potentialer
- [77](#) · *Stefan Jonsson*
Total teater
Samhällsutopier på scen under Weimarrepublikken
- [93](#) · *Jakob Ladegaard*
Tilbage til kosmos
Den sovjetiske rumfartsmytologi i litteratur, film og kunst efter kommunismens fald
- [109](#) · *Camilla Jalving og Marie Laurberg*
Performative utopier i samtidskunsten
- [123](#) · *Miguel Abensour*
Den vedblivende utopi

- [143](#) · *Tarja-Liisa Hypén*
Kändisförfattarens varumärke i Finland
- [159](#) · *Kommentar*
- [160](#) · *Benjamin Boysen*
Hvad fatter Lacan gør, det er altid det rigtige – eller er det?
- [167](#) · *Anmeldelser*
- [168](#) · *Jacob Wamberg*
Lidt aktivistisk dødshjælp
- [172](#) · *Lotte Philipsen*
På ølejr med samtidskunsten
- [176](#) · *Carsten Juhl*
Omkring halvstatens fødsel
- [179](#) · *Om forfatterne*

FORORD

Længslen efter noget andet er sejlivet. Selv når den synes at visne bort, står mindet og savnet tilbage – en længsel efter længselen, funderet i frygten for kollektiv fantasmatisk impotens: Kan vi ikke længere drømme?

Utopien er den reneste form for det andet, vi længes efter. Derfor vender den bestandigt tilbage efter at være blevet erklæret død og begravet. Utopier fordømmes som farlige kim til totalitære styreformers og latterliggøres som urealistiske fantastier, ikke mindst under det aktuelle ideologiske regime, som hævder, at der ikke er noget alternativ til nyliberalismens og globaliseringens verdensorden. Men selv her begynder utopierne at blive efterlyst, både som meningsskabende forestillinger og kritiske standpunkter. Midt i systemets tilsyneladende almagt begynder vi at opdage eller søge efter de sprækker, der er til stede, fordi vi som historiske væsener aldrig passer helt ind i en given orden. Vi begynder at føle trang til at lære – eller måske rettere: repetere på nye måder – hvordan vi kan udvide disse sprækker af frihed, ikke blot ved at reagere imod specifikke, iøjnefaldende urimeligheder, men også ved at lære at tænke, se og drømme anderledes, fri af det beståendes hegemoniske former.

I denne fundamentale udlængsel og generelle historiske ramme kan man formentlig finde grundtræk til en forklaring af utopiens aktuelle genkomst. Ikke kun som akademisk studieobjekt, men også i kunst, litteratur og den dagligdags samfundsdebat synes utopier og utopiske tankemåder at opleve fornyet interesse. Man kan fristes til at hævde, at de er kommet 'på mode' – i hvert fald i visse kredse. Men selv modebølger er aldrig løsrevne kulturelle fænomener, men tegn eller symboler i den samme tegn- og symboladede virkelighed som disse større verdenshistoriske konjunkturer. Det er heller ikke bare tilfældigt, at den utopiske interesse dukker op igen netop nu og netop i sine aktuelle former og sfærer. Når vi i dette nummer af *K&K* tager den århundredlange diskussion om utopien op igen, er det for at give et kritisk bidrag både til forståelsen af dens aktuelle genkomst og udviklingen af evnen til at tænke om det anderledes på måder, der svarer til – eller rettes imod – vores egen samtid.

Utopier er et af de fænomener, som mange har en mening om, men langt færre har tænkt nærmere over, endsige studeret. Praktisk talt alle forståelser af fænomenet, fra

de hastigste affærdigelser til de grundigste studier, tager udgangspunkt i begrebets dobbeltbetydning, som formentlig var tilsigtet allerede hos Thomas More. Med sin *Utopia* fra 1516 definerede han ikke blot en særlig litterær genre og en bestemt samfundspolitisk tænkemåde, men skabte også kunstbegrebet *utopi* ved en (med engelsk udtale) lydlig forening af *outopia*, ikkestedet (dvs. det sted, der ikke findes), og *eutopia*, det lykkelige sted. Men herfra deles meningene, og diskussionerne angår meget mere end blot den påstand om lykke, der knyttes til dette ikkested.

Selv i de kredse, hvor utopien er blevet genstand for videnskabelige studier, hersker ikke blot de videnskabelige miljøers sædvanlige stridigheder mellem rivaliserende tilgange og skoler. Her er også bemærkelsesværdige uenigheder om, hvori selve studierne genstand består, hvor vi kan finde utopien, hvor dens grænser går, og hvilke fordringer vi kan stille til vores materiale. Skal utopien afgrænses som et distinkt genstandsfelt, en væsensbestemt litterær og politisk genre, hvori Mores klassiker tegner et fast udgangspunkt for en lang kanon af statsromaner og arkitekttegnede visioner om fjerne steder og fremtider? Eller skal utopi snarere forstås som et analytisk greb med heuristiske implikationer, en søgen – efter især Ernst Blochs forbillede – efter ‘håbets princip’ i utopiske funktioner, der kan gemme sig i praktisk talt alle livets aspekter?

På tværs af dette skel inden for nutidige utopistudier går en vilje til at nå ud over det ret ufrugtbare kriterium om korrespondens med den empiriske virkelighed, som ofte har været den første, tilsyneladende oplagte tilgang til emnet – altså spørgsmål, om f.eks. europæiske opfattelser af Amerika som et utopisk sted virkelig svarede til de amerikanske forhold, eller om de utopiske forestillinger af en kommunistisk, anarkistisk eller demokratisk fremtid nu også forudsagde den virkelige historiske udvikling. At de utopiske forestillinger har ‘taget fejl’ i henseende til faktiske forhold, er reelt kun at klandre utopierne for at være utopier.

Nutidige utopistudier går andre veje. Utopier og utopiske funktioner udforskes her som udtryk for visionær kraft, som bestræbelser på at fantasere sig fri af det bestående og derigennem anfægte dets herredømme. Utopier analyseres her som performative konstruktioner af imaginære rum, som leverer ståsteder for kritik af bestemte elementer af den bestående orden. Derved danner de også grundlag for historiske fænomener – ikke først og fremmest ved den sociale realisering af de utopiske fantasier, men især ved at grundlægge eller styrke virkelige sociale bevægelser, kritiske diskussioner og modsvar, såvel alternative utopiske visioner som deres modsætninger: dystopiens mørke, ofte advarende skildringer og de antiutopiske, dvs. utopikritiske eller utopiafvisende, standpunkter. Aktuelle utopistudier har tillige blik for de historiske betingelser for utopiernes fremvækst og former, som ofte står i et paradoksalt forhold til utopiernes egen hævde af fri fantasi.

Sådanne utopistudier har lange aner. Det vel nok væsentligste pejlemærke er fortsat Ernst Blochs tænkning om utopiens ånd, håbets princip og kategorien mulighed som et ‘endnu ikke’, der er funderet i manglen i nuet, dets ufuldendthed. Hans

formuleringer er ofte så poetisk-fortættede, at de kan føles som mystik, men er lige så ofte uventet ligefremme, idet de atter og atter udpeger nye analyseperspektiver. Hans enorme hovedværk *Das Prinzip Hoffnung* (1959), der sammenfatter årtiers arbejde, analyserer de klassiske statsromaners og teknologiske og videnskabelige forestillingers 'abstrakte' arkitekttegninger, men peger samtidig på deres mulige udvikling hen mod den 'konkrete', dvs. historisk medierede, utopi. Samtidig udpeger han utopiske funktioner i de mest uventede sammenhænge, der ved første øjekast kan synes helt mættet af det beståendes ideologiske dominans og slette uendelighed: reklamens glitrende verden, lotterisedlen, dansestævnet, det nazistiske masse møde.¹ Dette skrift, der må ses i sammenhæng med Blochs øvrige værker, står stadig som en central og uomgængelig udfordring for utopifeltet. Det kan og bør omgås kritisk, men det kan næppe forsvares blot at ignorere det eller vige uden om det – selv om mange utopitænkere har forsøgt det. Den formentlig væsentligste arvtager til Blochs utopitænkning, i hvert fald i den engelsktalende del af den internationale offentlighed, er den amerikanske litterat Fredric Jameson. Med afsæt i den vestlige marxisme har han gennem nu mere end fire årtier udfoldet vidt forskellige facetter af det utopiske. Ikke mindst har han udforsket, hvorledes ideologiske legitimeringer og reproduktioner af det bestående bestandigt både næres af appellen til utopiske længsler og undergraves indefra af dem.²

Gennem de seneste par årtier har utopistudierne i den engelsktalende verden desuden gennemlevet en væsentlig institutionalisering. Det væsentligste forum for utopistudier i dag er således det nordamerikanske Society for Utopian Studies, der publicerer tidsskriftet *Utopian Studies* og afholder årlige konferencer.³ Dette har også fået en mindre søskende, Utopian Studies Society Europe, hvis møder ligeledes danner grundlag for meget af det internationale arbejde med utopier.⁴ Udgangspunktet for dette miljø har først og fremmest været interessen for utopi som litteratur, men politiske interesser har også bestandigt vævet sig ind i de litterære, og i stigende grad omfatter dette miljø også f.eks. sociologer og politologer, om end tyngden fortsat ligger i det litterære.⁵ Her samles en række af den nuværende engelsksprogede utopiforsknings vigtigste figurer som Lyman Tower Sargent, Tom Moylan, Darko Suvin, Ruth Levitas, Vincent Geoghegan og Lucy Sargisson. Nogle af de samme folk er tilknyttet Ralahine Centre of Utopian

1 Ernst Bloch: *Das Prinzip Hoffnung*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1959. Til Blochs utopitænkning: Jørn Erslev Andersen m.fl.: *Ernst Bloch – en introduktion*, Århus: Modtryk, 1982; Vincent Geoghegan: *Ernst Bloch*, London & New York: Routledge, 1996; Wayne Hudson: *The Marxist Philosophy of Ernst Bloch*, London & Basingstoke: Macmillan, 1982; Jamie Owen Daniel & Tom Moylan (red.): *Not Yet: Reconsidering Ernst Bloch*, London & New York: Verso, 1997.

2 Jf. især Fredric Jamesons værker *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*, London: Verso, 2005; *The Political Unconscious*, London & New York: Routledge, 2010 [1981], især s. 271-290; *Marxism and Form: Twentieth-Century Dialectical Theories of Literature*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1971; foruden antologien *The Ideologies of Theory*, 2 bd., London: Routledge, 1988.

3 <http://utopian-studies.org/> (tilgået 24/9-2012).

4 <http://www.utopianstudieseurope.org/> (tilgået 24/9-2012).

5 Et udtryk for orienteringen mod det politologiske og den politiske idehistorie kan ses i nogle af Utopian Studies-miljøets egne udgivelser samt i utopitemanummeret af *Journal of Political Ideologies* 12:3, 2007.

Studies ved University of Limerick, der står bag en serie bogudgivelser på forlaget Peter Lang.⁶

Den amerikansk og britisk funderede institutionalisering af utopistudierne har været særdeles frugtbar og har givet et mere solidt grundlag for videre udforskning af emnet. Men den bør ikke få os til at glemme, at megen væsentlig utopiforskning stadig foregår uden for dette regi. Det gælder ikke kun for individuelle amerikanske og britiske bidrag som f.eks. Jamesons arbejder, kulturgeografen David Harveys vigtige *Spaces of Hope* (2000) eller akademiske diskussioner om emnet uafhængigt af Utopian Studies-kredsene. Det gælder også de ret anseelige resultater af såvel individuelle som kollektive utopistudier i andre dele af den internationale akademiske verden. De nystartede specialiserede organer og miljøer for utopistudier i Italien, Portugal og de spansk-talende lande synes ganske vist – i den udstrækning som man overhovedet kan få dem at se via nordeuropæiske biblioteker – ofte at lægge sig efter den engelsktalende verdens utopistudier.⁷ Men både den tysktalende og fransktalende verden rummer egne righoldige traditioner for utopiforskning, der på hver deres måde samtænker arven efter Blochs filosofi med andre elementer.

Den tyske utopiforskning er, så vidt vi ved, ikke centreret omkring noget institutionelt fællesskab. Alligevel – eller måske netop derfor – har det haft held til at favne et bredere spænd af fagtraditioner, end man ser hos de øvrige hovedsprog, om end fortsat med tydelig markering af faglige skel og med en tendens til spredt mangfoldighed snarere end samlende diskussioner. Dette ses ikke mindst i den store trebindsantologi *Utopieforschung*, publiceret i begyndelsen af 1980'erne med bidrag fra en lang række fremtrædende skikkelser fra vidt forskellige humanistiske og samfundsfaglige traditioner, men også i nyere diskussioner af utopikategoriens gyldighedsomfang og analysestrategiske implikationer.⁸

Fransk utopiforsknings vel nok mest centrale skikkelse gennem de seneste fire årtier er den politiske filosof Miguel Abensour. Hans navn kan man også

-
- 6 Jf. <http://www3.ul.ie/ralahinecentre/> (tilgæet 24/9 2012). Af de vigtigste titler må her nævnes Tom Moylan & Raffaella Baccolini (red.): *Utopia Method Vision: The Use Value of Social Dreaming*, Bern (m.fl.): Peter Lang, 2007; Michael J. Griffin & Tom Moylan (red.): *Exploring the Utopian Impulse: Essays on Utopian Thought and Practice*, Bern (m.fl.): Peter Lang, 2007; foruden et par genudgivelser af 'klassikere' fra Utopian Studies-miljøet: Vincent Geoghegan: *Utopianism and Marxism*, Bern (m.fl.): Peter Lang, 2008 (opr. 1987); Ruth Levitas: *The Concept of Utopia*, Bern (m.fl.): Peter Lang, 2010 (opr. 1990).
- 7 Jf. det italienske *Rivista di Studi Utopici* (<http://digilander.libero.it/ColomboUtopia/Rivista.htm>), det portugisiske *Morus: Utopia e rinascimento* (<http://www.unicamp.br/~berriel/numeros.htm>), det portugisisk publicerede, men engelsksprogede *Spaces of Utopia* (<http://ler.letras.up.pt/site/default.aspx?qry=ido5j174&sum=sim>) samt det spansk publicerede, men flersprogede *UTP: Utopia and Utopianism* (<http://www.utopiaandutopianism.com/>) (alle hjemmesider tilgæet 24/9-2012). Hvert af disse tidsskrifter har sigende nok kun få år på bagen. Det ældste af dem, *Morus*, begyndte således i 2004. Både *Rivista di Studi Utopici* og *Spaces of Utopia* rummer interessante bidrag, men synes at have indstillet publikationsvirksomheden.
- 8 Wilhelm Voßkamp (red.): *Utopieforschung. Interdisziplinäre Studien zur neuzeitlichen Utopie*, 3 bd., Stuttgart & Frankfurt am Main: J.B. Metzler, 1982-85; *Gegenworte. Zeitschrift für den Disput über Wissen* nr. 10, 2002; *Erwägen, Wissen, Ethik*, 16:3, 2005; Richard Saage: *Politische Utopien der Neuzeit*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1991; samme: *Utopieforschung. Eine Bilanz*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997. Et forsøg på at formidle nogle af resultaterne af dette arbejde til den engelsksprogede offentlighed er Jörn Rüsen, Michael Fehr & Thomas Rieger (red.): *Thinking Utopia: Steps Into Other Worlds*, New York: Berghahn, 2005.